

Тетяна Мельничук

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
кандидат історичних наук, доцент (Україна)

Людмила Романець

Вінницький коледж Національного університету харчових технологій,
кандидат історичних наук (Україна)

Забезпечення трудової дисципліни вчительства загальноосвітніх шкіл України повоєнного періоду (1945 – середини 1950-х рр.)

Анотація. У статті розглядається державна політика в сфері забезпечення трудової дисципліни в загальноосвітніх закладах повоєнної України (1944– середини 1950-х рр.). Суть освіти досліджуваного періоду визначали заідеологізованість навчання і виховання, уніфікація навчальних методів, планів і підручників, централізація управління, єдиний освітянський простір, формалізм. Освітня діяльність вчителя регламентувалась різними методичними вказівками та порадами, що базувалися на постановах партійних органів і доводилися до педагогічних колективів шкіл. У статті автори проаналізували основні методи ідеологічного впливу на повоєнне вчительство, охарактеризували шляхи тотального контролю за їх навчально-виховною діяльністю та вказали наслідки цих процесів на особистість вчителя.

Ключові слова: вчитель, школа, освіта, ідеологія, репресії, заохочення, система .

Вивчення життя та діяльності педагогічних працівників має важливе значення для удосконалення підготовки нової генерації молоді. Науково-історичний аналіз діяльності педагогів загальних шкіл, визначення позитивних рис та вад дадуть змогу більш глибоко осмислити реформаційні процеси, що відбуваються в нашій країні в галузі освіти сьогодні, а також використати досвід попередніх поколінь, залучивши його найкращі надбання. Різностороннє висвітлення діяльності педагогічних працівників загальноосвітньої школи у різні часи дає змогу відтворити суспільно-політичну атмосферу досліджуваного періоду, позбавитись ідеологічних упереджень, переосмислити історію України 1945 – другої половини 1950-х років. Без всебічного й об'єктивного дослідження діяльності педагогічних працівників не можна відтворити цілісну історичну картину повоєнних років. Актуальність теми посилюється тим, що в історичній науці існують упереджені оцінки багатьох аспектів діяльності педагогічних працівників загальноосвітньої школи республіки повоєнного періоду.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що: відтворено напрямки адміністративно-партійного контролю за діяльністю вчительства; з'ясовано, що в 1945 – другій половині 1950-х рр. вони справили негативний вплив на морально психологічний стан і соціальні почуття вчителів загальноосвітніх шкіл УРСР.

Основу підготовки цієї розвідки склали, насамперед, архівні матеріали, які допомагають висвітлити політику держави у сфері освіти, механізм управління освітою, діяльність партійних організацій, напрямки виховної роботи з вчителями. Через вивчення архівно-слідчих справ репресованих у повоєнні роки розкривається адміністративно-репресивний вплив влади на вчителів. Автор також зверталась до досліджень з цієї проблеми С. Сворака [27], Н. Красножон [21], В. Огнев'юка [24], Л. Романець, І. Романюка [26] та ін. Чимало фактичного матеріалу почерпнуто з опублікованих документів та матеріалів, преси.

Досліджуваний період – один із складних у розвитку системи народної освіти Української РСР, що пояснюється специфікою післявоєнних років. Державна політика у галузі освіти в цей період полягала у відновленні мережі шкіл з урахуванням особливостей регіонів республіки, поповненні системи освіти педагогічними кадрами, політизації навчально-виховної школи, наближенні її до життя, до практики соціалістичного будівництва.

Професійна особистість вчителя була підкорена стандартизованим навчально-виховним завданням. У цей час уже утвердилась єдина радянська уніфікована система освіти, єдині навчальні програми, методи навчання і виховання, підручники, єдиний освітянський простір, посилилась русифікація, денационалізація. Внаслідок цього, школа в Україні була відірвана від національно-історичних джерел, традицій, народної педагогіки, сім'ї. Ідеологічна спрямованість навчання і виховання займала провідні позиції у роботі навчальних закладів, відсікаючи можливість вивчати здобутки світової науки і культури [22, с.12,13,20].

Стратегію розвитку освіти, її зміст, методи навчання і виховання визначали державні органи управління освіти та партійні структури. Відновлені науково-дослідний інститут педагогіки Наркомосу УРСР та обласні інститути удосконалення вчителів велику увагу приділяли ідеологічному впливу на вчительство. Адже саме вчитель впроваджував у життя державну

політику формування людини майбутнього. Партиїні органи заповзятливо слідкували та сприяли збільшенню шкільних парторганізацій, через які вони отримували можливість глибше проникати в питання навчання і виховання учнів. Ці ж партійні структури весь час намагалися довести пряму залежність успіху в навчанні і вихованні від рівня партійно-політичної роботи в школі. А тому працівники освіти зобов'язані були вивчати марксистсько-ленінську теорію, оскільки з погляду партійних керівників це мало допомогти працівникам шкіл і відділів народної освіти піднести рівень ідейно-політичного виховання учнів, поліпшити громадську роботу школи серед батьків і населення, активно боротися з «будь-якими «залишками буржуазної ідеології в свідомості радянських людей» [23, с.256-159]. Учителів перетворювали на «гвинтики» ідеологічної системи, на слухняних провідників ідей партії. Навіть не будучи членами партії, вони зобов'язувалися виконувати рішення партійних і комсомольських органів.

Із звільненням України від німецьких загарбників невідкладним вважалось завдання якнайшвидше проводити планомірну роботу по підвищенню ідейно-політичного рівня учительства. «Треба проводити цю роботу з усією учительською масою, із 160 тис. учителів, що працюють тепер у школах УРСР, - зауважував Нарком освіти УРСР П.Г.Тичина на початку 1945 р. на республіканській нараді з питань агітації та пропаганди, - форми цієї роботи мають бути різноманітні: самостійна праця кожного вчителя над собою, гуртки, лекції, доповіді, семінари, теоретичні конференції, консультації, товариські бесіди і т. ін.» [34, с.4].

Наголошувалось на актуальності ідейного виховання інтелігенції і на засіданні Вінницького обласного комітету КП(б)У, так як вона побувала під тимчасовою окупацією німецько-румунських загарбників, які «запоганили» їй душу всілякими огидними думками. А оскільки радянська інтелігенція є проводирем світла в маси, то треба вчителів «встрянути» і вибити з голови те, що їм вбили в роки окупації (станом на 1 січня 1947 р.в силу через різні обставини перебували на окупованій території 18922 учителя), щоб вони правильно виховували покоління в комуністичному дусі [1, арк.12]. «Встряхували» по-різному: кого викликали на бесіди до секретарів райкомів і заввідділів пропаганди та агітації, де їх навчали, розглядали питання «Короткого курсу ВКП(б)», декого соромили, хто стояв осторонь від політичного життя [1, арк.7], кого звільняли з роботи за те, що не працює над підвищенням ідейно-теоретичного рівня [12, арк.21], а кого і репресували за неблагонадійність, особливо це стосувалось тих вчителів, які побували в полоні, на примусових роботах у Німеччині. Така категорія спеціалістів носила незриме клеймо «неповноцінних громадян». В анкеті, яка обов'язково заповнювалась при влаштуванні на роботу чи вступі до навчального закладу, людина змушена була дати відповідь на питання про місце свого перебування в роки війни [17, арк.91]. Так, одного із вчителів біології Монастирищенського району Вінницької області звільнили за те, що під час окупації працював директором школи, організував збір теплого одягу для фашистської армії [8, арк.17], а вчительку Чечельницького району тієї ж області – за те, що її родина під час окупації проводила антирадянську агітацію [8, арк.254], не говорячи уже про участь у націоналістичному підпіллі [13, арк.81-82], [4, арк.2,23] і за поширення ідеї самостійної України [14, арк.119].

Основна робота відділу шкіл ЦК КП(б)У, обласних, міських та районних партійних структур зосереджувалась на контролі за ідейним спрямуванням навчально-виховного процесу в школах, на марксистсько-ленінському вихованні і підвищенні ділової кваліфікації педагогічних кадрів, на організаційному зміцненні діяльності партійних і комсомольських організацій школи. Партиїні комітети неухильно керувалися у своїй діяльності постановами ЦК ВКП(б), здійснювали контроль за виконанням партійних рішень, що приймались у Москві [20,с.370]. Потрібно зазначити, що з кожним роком партійні лави поповнювались все більшою і більшою кількістю вчителів, що сприяло посиленню контролю (наприклад, у 1945/46 н.р. у школах Вінницької області працювало 514 членів і кандидатів у члени ВКП(б), у 1949/50 н.р. – 678, у 1951/52 н.р. – 1360, 1952/53 н.р. – 1650 [4, арк.22], 1953/54 н.р. – 1896 [7, арк.23]), а через призму жовтенья – піонерія - комсомол жорстко контролювалась і вся молоде покоління.

Виконання рішень вищих органів у справі піднесення, як тоді говорили, «ділової кваліфікації» освітян сприяв і Інститут удосконалення кваліфікації вчителів. Тут проводились обласні семінари. Усі працівники обласно та інституту удосконалення вчителів брали активну участь у районних нарадах учителів і на місцях перевіряли виконання й ефективність настанов, даних на обласних семінарах. Працівники інституту удосконалення при виїздах на райони читали лекції в педагогічних колективах на різні педагогічно-методичні теми [4, арк.44-45].

У містах та районах широко проводилися науково-педагогічні конференції. Скликаючи учителів на конференції, її організатори заявляли, що їх завдання полягає в тому, щоб обмінятися кращим досвідом навчальної роботи. Між тим конференції перетворювались в черговий ідейно-виховний захід. На пленарних засіданнях обговорювались доповіді на теми: «Перехід від соціалізму до комунізму», «Ідейно-політичне виховання в процесі викладання основ наук у школі». Найбільший наголос у ході обговорення робився на завданнях підвищення ідейного та фахового рівня вчителя. Учасники конференції приймали рішення, які говорять самі

.....
за себе: «Чим глибше вчитель знатиме свій предмет, чим краще буде озброєний знаннями марксизму-ленінізму, чим систематичніше працюватиме над оволодінням цією наукою, тим ціннішим з наукового та ідейно-політичного погляду будуть його уроки, тим краще він справлятиметься із своїми завданнями комуністичного виховання» [23,с.108]. Адже діти повинні були виховуватись у душі відданості партії Леніна – Сталіна.

Переважаюча більшість учителів призначалася партійними органами агітаторами і пропагандистами. Їх змушували виступати з лекціями і доповідями на підприємствах, в колгоспах, бригадах і фермах. Адже вчитель, особливо на селі, був не просто вчителем, а й політінформатором, агітатором, організатором культурного життя і відпочинку односельчан, відповідав за роботу десяти хаток та двадцяти хаток [4, арк.168].

Хто не справлявся з поставленими завданнями, тобто не відвідував гурток вивчення короткого курсу історії ВКП(б), не працював систематично над підвищенням ідейного та фахового рівня, проявляв аполітичність, не брав активної участі у громадсько-політичному житті села, читав уроки на низькому ідейно-політичному рівні, – отримував догани, а то і звільнення, не дивлячись на педагогічний стаж, на прекрасне знання фактичного матеріалу, володіння методикою викладання [10, арк.82;91;124;145].

У діях керівництва КП(б)У і уряду України спостерігався подвійний стандарт. З одного боку своїми діями вони намагалися залучити педагогів до активної співпраці і підвищити їх соціальний статус, а з іншого – використовували соціальні протиріччя у суспільстві для розгортання політичних репресій проти демократично налаштованих освітян, що врешті-решт негативно відбивалося на становищі усіх учителів.

Одна з визначальних ознак тоталітарної системи — рішуче придушення будь-якого спротиву. Щонайменша загроза панівним ідеям, пануючій організації чи структурам, висловлена навіть у цивілізованій формі, в межах конституційних прав і гарантій, викликала негайне реагування старанно відпрацьованого механізму.

У післявоєнних тоталітарно-політичних умовах мати, а тим більше висловлювати, власну думку було цілком небезпечно, оскільки про це відразу дізнавалися міськвно, облвно, обком КП(б)У і, нарешті, ЦК КП(б)У. У цих органах вирішували, які методи впливу з цього приводу застосувати. Якщо висловлювання не носили агітаційно-пропагандистського характеру, мали окремі випадки, то такого вчителя звільняли з роботи (з подальшим адміністративним контролем за його діяльністю). При цьому ні фаховий досвід, ні стаж роботи, ні авторитет учителя не брали до уваги.

У випадку, коли перевіряючі знаходили в школі вчителя «політично неблагонадійного», то з роботи звільняли не лише його, але й того керівника, який зараховував його на роботу. Тому «як би чого не вийшло», тобто про всяк випадок, з метою самострахування, керівні органи звільняли талановитих педагогів, наприклад, лише за те, що людина перебувала на окупованій території, не брала активної участі в боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками та була виключена через це з партії [31, арк.63]. На засіданні бюро Вінницького обкому КП(б)У вказувалося, що в області тільки у 1947 р. було звільнено з роботи 218 учителів. Серед них 39 таких, що скомпрометували себе політично і морально.

Авторитарно-командна система нагнітала підозріливість та істерію серед педагогів. Мали місце масові перестановки учителів. Один із інспекторів шкіл писав у 1948 р. до міністра освіти УРСР П. Г. Тичини: «У справах переводів і звільнень з роботи учителів порушуються радянські закони, допускається повне свавілля, яке часто межує із самодурством. Масові і безпідставні звільнення та переміщення учителів увійшли у повсякденну практику. Все роблять так, ніби мова йде не про живу людину, а про пішака, якого можна переставляти на шахівниці з клітини на клітину». Так, наприклад, у травні 1956 р. завідувач Ізяслівського райвно Хмельницької області одночасно звільнив з педагогічної роботи без всяких підстав 61 вчителя, з них 51 відповідну освіту та стаж, практичний досвід роботи, а також ряд вагітних жінок. За клопотанням обкому профспілки 54 вчителя були поновлені на попередньому місці роботи, але стаж роботи людям було перервано [30, арк.134].

У ході післявоєнних «чисток» одним із засобів покарання було виключення з партії. Причину будь-яких проступків партійців ЦК КП(б)У списував на те, що на місцях у ряді парторганізацій велася недостатня політвиховна та антирелігійна робота. Через репресії радянське керівництво намагалося зміцнити дисципліну, за допомогою зразкових покарань дати своєрідний урок іншим. При цьому використовували такі методи звільнення з установ народної освіти, як фальсифікація, фізичний примус і навіть знищення. Більшості населення ці репресії не торкнулися, але вони були частиною суспільної атмосфери того часу, по-своєму впливали на відносини вчителя, учня, студента і влади та формували відповідну громадську думку.

У перші повоєнні роки у школах працювало багато учителів після короткотермінових курсів, без відповідного досвіду та методичних навичок, а часто і з недостатніми фактичними знаннями, що призводило до низької успішності учнів та значного зростання другорічництва [11,

арк.11]. Більшість з них, відчуваючи свою відповідальність за долю дітей, дуже багато працювали над собою, надавали методичну допомогу один одному з метою підняття рівня і якості навчання [6, арк.2].

Проблеми матеріально-побутових умов і соціального становища торкалися освітян різною мірою. Матеріальний рівень життя залежав від їх соціального статусу, посади, складу родини, місця проживання та інших чинників. У повоєнний час життя пересічних вчителів проходило в надзвичайно складних умовах, як і більшої частини населення України: скрутне матеріальне становище та гострий дефіцит на більшість життєво необхідних товарів, повільний розвиток житлового фонду, комунально-побутової та медичної галузей народного господарства.

Внаслідок бездушного ставлення місцевої влади до проблем вчительства, їх переважаності працею і тяжкого матеріального становища, доведені до відчаю деякі педагоги починали пиячити, впадали у моральний занепад, вдавалися до самогубства.

Використовувався протекціонізм, зловживання службовим становищем. Досить часто вчителі скаржилися на порушення їх прав при працевлаштуванні, на затискування критики знизу і в розправі над вчителями, які пробували критикувати керівні органи освіти. Один із анонімних авторів так змалював у скарзі життя пересічного вчителя: «...вчителя перетворили в слухняну тварину, яка повинна терпіти різні образи, злигодні, всім прихилитись і всіх боятись, і в ніякому випадку не заперечувати керівництву, а то із хорошого, досвідченого вчителя через 1 – 2 місяці вийде негідник, поганий вчитель, невмілий вести педпроцес, який не вправляється з роботою, тому що по п'ять перевірок на тиждень «законно» доведуть, що такому вчителю немає місця в школі». Автор доводив, що в системі освіти утвердився культ особи, що авторитет вчителя всіляко підривається [29, арк.35].

Через нестачу вчительських кадрів, ними часто призначали осіб, які мали хоча б середню освіту, а при незакінченій вищій можна було сподіватися на директорський портфель. Досить часто до роботи з дітьми залучалися люди далекі від педагогіки, які калічили дитячі душі, багато хто з них був і сам безграмотним, мав низьку фахову підготовку. Наприклад, в одній із скарг зазначалось, що цілий рік жінка директора, яка не мала нічого спільного з педагогікою, читала в 5-7 класах математику, «калічила учнів, а їй райвно виплачувало державні гроші». Такі тенденції не припинялись і надалі.

За успіхи в навчально-виховній роботі кращі вчителі нагороджувались, починаючи з 1944 року, значком «Відмінник народної освіти». Нагородженим вручались посвідчення з правом його пожиттєвого носіння, в трудову книжку вчителя робився запис про його нагороду. Окрім того, вчителів заохочували через оголошення подяки, нагородження Похвальною грамотою, записували в Книгу пошани або заносили на Дошку пошани.

Учителю, який особливо відзначився своєю виховною педагогічною діяльністю, продемонструвавши успіхи в справі виховання та навчання дітей, Президія Верховної Ради Союзних республік на основі спеціального Положення про почесне звання присвоювала звання заслуженого вчителя республіки (ставка заробітної плати підвищувалась на 10 крб. на місяць; учителям, яким одночасно присвоювалося звання заслуженого вчителя і вчений ступінь, ставка заробітної плати збільшувалась на 20 крб. на місяць).

Постановою Ради Міністрів і ЦК ВКП(б) №245 з 1948 р. встановлювалися нагороди орденами та медалями за вислугу й бездоганну роботу вчителям, директорам, завідувачам навчальною частиною, інспекторам шкіл і учителям, які працювали в організаціях народної освіти та мали безперервний стаж педагогічної роботи: 10 років – медаллю «За відмінну працю»; 15 років – медаллю «За трудову доблесть»; 20 років – орденом «Знак Пошани»; 25 років – орденом «Трудового Червоного Прапора»; 30 років – орденом Леніна [28, арк.7].

Діти вчителів на пільгових умовах зараховувалися до педагогічних вузів, забезпечувалися гуртожитками і стипендією. Кожні п'ять років сільський вчитель мав право за державний кошт на 2 місяці поїхати до культурних центрів країни. У реаліях повсякденного життя здійснити таку поїздку або отримати путівку в санаторій чи будинок відпочинку було надзвичайно важко. Траплялися випадки, коли під час відпусток учителів закликали до громадсько-корисної сільськогосподарської роботи [30, арк.56,71,153].

Педагогам надавалися соціальні пільги, але зрозуміло, що для повноцінного фізичного і духовного існування зазначенні заходи соціального захисту були замалі, але, виходячи з конкретних післявоєнних умов і можливостей того часу, загалом ці заходи слід вважати задовільними.

Отже, вчитель був перетворений у покійного виконавця наказу, розпорядження, незважаючи на його доцільність і ефективність. Система освіти, що ґрунтувалась на ідеології, позбавляла людину можливості самостійного вибору способу поведінки, нав'язуючи їй єдиний стандарт ціннісної орієнтації, до якого кожному потрібно було пристосувати усі свої рішення і дії. Вчителів перетворювали на «гвинтиків» ідеологічної системи, на слухняних провідників ідей

.....
партії. Навіть не будучи членами партії, вони були зобов'язані виконувати рішення партійних і комсомольських органів [25, с.63].

Жахлива обстановка ідеологічного і фізичного терору сприяла виникненню інстинкту самозбереження та покори вимогам влади, що штовхало вчителя до зречення усього українського на користь російського, від національної школи в Україні не залишалось нічого, бо з першого класу дітей відлучали від рідної культури, вчили шанувати своїх катів, служити інтересам партії комуністів, любити імперію, а не Батьківщину [20, с.370;569].

Сталінський режим намагався підпорядкувати вчительство казарменій дисципліні, деформовував свідомість освітян, озлоблював їх психіку, робив основою державного устрою страх і кров, безжально знищував один із багаточисельних загонів суспільства — учительство.

Але завдяки подвижницькій, самовідданій праці народного вчительства, молодь набула важливої загальноосвітньої підготовки, залучалася до громадсько-корисної, виробничої та творчої праці, що вплинуло на позитивно-якісні зміни соціальної структури суспільства.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. ДАВО Ф.П – 136. Оп.12. Спр. 178. 152 арк.
2. ДАВО. Ф.Р – 1199. Оп.5. Спр. 8. 87 арк.
3. ДАВО. Ф.Р – 1199. Оп.5. Спр. 5. 62 арк.
4. ДАВО. Ф.Р – 2700. Оп.6. Спр. 555. 208 арк.
5. ДАВО. Ф.Р – 2700. Оп.7. Спр. 7. 100 арк.
6. ДАВО. Ф.Р – 4897. Оп.1. Спр. 101. 125 арк.
7. ДАВО. Ф.Р – 4897. Оп.2. Спр. 5. 201 арк.
8. ДАВО. Ф.Р – 4897. Оп.4. Спр. 49. 133 арк.
9. ДАВО. Ф.Р – 4897. Оп.4. Спр. 48. 477 арк.
10. ДАВО. Ф.Р – 4897. Оп.4. Спр. 48. 477 арк.
11. ДАВО. Ф.Р – 4897. Оп.1. Спр. 60. 29 арк.
12. ДАВО. Ф.Р – 4897. Оп.4. Спр. 62. 333 арк.
13. ДАВО. Ф.Р – 6023. Оп.4. Спр. 26454. 89 арк.
14. ДАВО. Ф.Р – 6023. Оп.4. Спр. 26506. 136 арк.
15. ДАВО. Ф.Р – 6023. Оп.4. Спр. 16299. 23 арк.
16. ДАВО. Ф.Р – 1199. Оп.4. Спр. 34. 226 арк.
17. ДАВО. Ф.Р – 4897. Оп.2. Спр. 225. 235 арк.
18. ДАВО. Ф.Р – 4897. Оп.4. Спр. 65. 261 арк.
19. ДАВО. Ф.Р – 4897. Оп.1. Спр. 790-а. 126 арк.
20. Коляска І. Освіта в Радянській Україні. Дослідження дискримінації і русифікації . Торонто: Peter Martin Association. 1970. 245 с.
21. Красножон Н. Загальноосвітня школа України в контексті суспільно-політичного життя (1943-1953рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» .К., 2002. 17 с.
22. Ленская В. Восстановление школьного дела на Украине (1945 – 1946 гг.) // Советская педагогика. 1985. №6. С. 101-105.
23. Марусик Т. Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя та діяльності (40-50-ті рр. ХХ ст.) Чернівці: Рута. 2002. 463с.
24. Огнев'юк В. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку. К.: Знання України, 2003. 450 с.;
25. Про творчі почуття вчителя // Радянська школа. 1978. №9. С. 54-58.
26. Романець Л., Романюк І. Повсякденне життя та соціальний статус вчительства України повоєнного періоду (1944 – друга половина 1950-х років). Вінниця: ТОВ «Вінницька міська друкарня», 2015. 220 с.
27. Сварак С.Д. Освіта у Західноукраїнському регіоні в 1944-1964 роках. К.: Правда Ярославичів, 1998. 239 с.
28. ЦДАВО України Ф.– 166. Оп.15. Спр.379 87 арк.
29. ЦДАВО України Ф.Р.– 5099. Оп.1. Спр.158 376 арк.
30. ЦДАВО України Ф.Р.– 5099. Оп.1. Спр.388 207 арк.
31. ЦДАГО України Ф.1. Оп.73. Спр. 622. 173 арк.
32. ЦДАГО України Ф.1. Оп.73. Спр. 388. 105 арк.
33. ЦДАГО України Ф.1. Оп.73. Спр. 727. 356 арк.
34. Шевчук Ж. Інтелігенція України у формуванні національної свідомості, духовності і розвитку української мови: історичний нарис. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2006. 248 с.

Татьяна Мельничук

Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского,
кандидат исторических наук, доцент (Украина)

Людмила Романец

Винницкий колледж Национального университета пищевых технологий,
кандидат исторических наук (Украина)

**Организация трудовой дисциплины учителей в общеобразовательных школах
Украины послевоенного периода (1945 – середины 1950-х гг.)**

Анотация. В статье рассматривается государственная политика в сфере организации трудовой дисциплины учителей в общеобразовательных школах послевоенного периода (1945 – середины 1950-х гг.). Суть образования изучаемого периода определяла идеологизация образования и воспитания, унификация образовательных методов, планов и учебников, централизация управления, единая общеобразовательная система, формализм. Образовательная деятельность учителя регламентировалась разными методическими указаниями и наставлениями, которые базировались на постановлениях партийных организаций и насаждались педагогическим коллективам школ. В статье авторы проанализировали основные методы идеологического влияния на послевоенное образование учителей, охарактеризовали направления тотального контроля за их учебно-образовательной деятельностью и указали последствия данных процессов на личность учителя.

Ключевые слова: учитель, школа, образование, идеология, репрессии, поощрение, система

ABSTRACT

Tetyana Melnychuk

Vinnitsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynsky,
PhD (History), Associate Professor (Ukraine)

Lyudmyla Romanets

Vinnitsya College of National University of Food Technologies,
PhD (History) (Ukraine)

**The provision of labor discipline of secondary school teachers in Ukraine on the post-war
period (1945 - the middle of 1950's).**

The article deals with the state policy in the field of the provision of labor discipline in secondary schools of post-war Ukraine (1944 - the middle of 1950's). The essence of the education of the studied period was determined by the ideologymania of teaching and education, by the unification of teaching methods, plans and textbooks, by the management centralization, the single educational space, formalism. The educational activity of the teacher was regulated by various methodological instructions and advice, which were based on the decisions of bodies of the ruling political party and brought to the pedagogical collectives of schools. Teachers were overloaded materially with domestic troubles. They did not feel the care declared by the authorities. They met anymore with indifference of the authorities in the field than with understanding and support.

Therefore, the attitude towards the assigned duties was formal, and dissatisfaction about the party structures was spreading. The party nomenclature used teachers quite often to conduct mass political work among the population. It was through the pedagogical intelligentsia as the most educated part of society, that the goal was set to impose to the society (first of all, to its young generation) rigid dogmas and stereotypes, ideas and practices of national nihilism, to seek the denationalization of education. In the article, the authors analyzed the main methods of ideological influence on post-war teaching, characterized the ways of total control over educational activities of teachers and pointed out the influence of these processes on the personality of a teacher.

Key words: teacher, school, education, ideology, repressions, encouragement, system

REFERENCES:

1. DAVO F.P – 136. Op.12. Spr. 178. 152 ark.
2. DAVO. F.R – 1199. Op.5. Spr. 8. 87 ark.
3. DAVO. F.R – 1199. Op.5. Spr. 5. 62 ark.
4. DAVO. F.R – 2700. Op.6. Spr. 555. 208 ark.

5. DAVO. F.R – 2700. Op.7. Spr. 7. 100 ark.
6. DAVO. F.R – 4897. Op.1. Spr. 101. 125 ark.
7. DAVO. F.R – 4897. Op.2. Spr. 5. 201 ark.
8. DAVO. F.R – 4897. Op.4. Spr. 49. 133 ark.
9. DAVO. F.R – 4897. Op.4. Spr. 48. 477 ark.
10. DAVO. F.R – 4897. Op.4. Spr. 48. 477 ark.
11. DAVO. F.R – 4897. Op.1. Spr. 60. 29 ark.
12. DAVO. F.R – 4897. Op.4. Spr. 62. 333 ark.
13. DAVO. F.R – 6023. Op.4. Spr. 26454. 89 ark.
14. DAVO. F.R – 6023. Op.4. Spr. 26506. 136 ark.
15. DAVO. F.R – 6023. Op.4. Spr. 16299. 23 ark.
16. DAVO. F.R – 1199. Op.4. Spr. 34. 226 ark.
17. DAVO. F.R – 4897. Op.2. Spr. 225. 235 ark.
18. DAVO. F.R – 4897. Op.4. Spr. 65. 261 ark.
19. DAVO. F.R – 4897. Op.1. Spr. 790-a. 126 ark
20. Koliaska I. Osvita v Radianskii Ukraini. Doslidzhennia dyskryminatsii i rusyfikatsii . Toronto: Peter Martin Association. 1970. 245 c.
21. Krasnozhon N. Zahalnoosvitnia shkola Ukrainy v konteksti suspilno-politychnoho zhyttia (1943-1953rr.) : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ist. nauk : spets. 07.00.01 «Istoriia Ukrainy» .K., 2002. 17 s.
22. Lenskaia V. Vosstanovlenye shkolnoho dela na Ukrayne (1945 – 1946 hh.) // Sovetskaia pedahohyka. 1985. №6. S. 101 – 105.
23. Marusyk T. Zakhidnoukrainska humanitarna intelihentsiia: realii zhyttia ta diialnosti (40-50-ti rr. KhKh st.) Chernivtsi: Ruta. 2002. 463s.
24. Ohnev'iuk V. Osvita v systemi tsinnostei staloho liudskoho rozvytku. K.: Znannia Ukrainy, 2003. 450 s.;
25. Pro tvorchi pochuttia vchytelia // Radianska shkola. 1978. №9. S. 54-58.
26. Romanets L., Romaniuk I. Povsiakdenne zhyttia ta sotsialnyi status vchytelstva Ukrainy povoiennoho periodu (1944 – druga polovyna 1950-kh rokiv). Vinnytsia: TOV «Vinnytska miska drukarnia», 2015. 220 s.
27. Svarak S.D. Osvita u Zakhidnoukrainskomu rehioni v 1944-1964 rokakh. K.: Pravda Yaroslavychiv, 1998. 239 s.
28. TsDAVO Ukrainy F.– 166. Op.15. Spr.379 87 ark.
29. TsDAVO Ukrainy F.R.– 5099. Op.1. Spr.158 376 ark.
30. TsDAVO Ukrainy F.R.– 5099. Op.1. Spr.388 207 ark.
31. TsDAHO Ukrainy F.1. Op.73. Spr. 622. 173 ark.
32. TsDAHO Ukrainy F.1. Op.73. Spr. 388. 105 ark.
33. TsDAHO Ukrainy F.1. Op.73. Spr. 727. 356 ark.
34. Shevchuk Zh. Intelihentsiia Ukrainy u formuvanni natsionalnoi svidomosti, dukhovnosti i rozvytku ukrainskoi movy: istorychnyi narys. Kam'ianets-Podilskyi : Aksioma, 2006. 248 s.

Статтю подано до редколегії 12.02.2018 р.

УДК 94(477): 1944/1950

Богдан Романюк

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
аспірант (Україна)

Трудодень у системі оплати праці колгоспників України другої половини 1940-х – початку 1950-х рр.

Анотація. У статті висвітлено систему оплати праці селян у колгоспах перших повоєнних років у формі трудодня. Проаналізовано, як така державна політика негативно позначалася на добробуті селянина. Показано, що фонд оплати праці в колгоспах формувався за залишковим принципом.

Ключові слова: трудодень, оплата праці, система, колгоспник, село, держава.

Історія українського села ХХ ст., особливо його середина, переповнена драматичними, а часто і трагічними сторінками. Колгоспне повоєнне село зазнало значних матеріальних, людських та духовних втрат. Усі заходи влади, які були спрямовані на форсоване подолання